

Олена Балацька, к. політ. н., докторант

*ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
(м. Старобільськ), Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗБРОЙНОГО НАСИЛЛЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Olena Balatska, PhD in Political Science, ScD candidate

SE «Luhansk Taras Shevchenko National University» (Starobilsk), Ukraine

TRANSFORMATION OF THE STATE'S ROLE IN THE CONTEXT OF THE USE OF ARMED VIOLENCE IN THE MODERN WORLD

One of the menacing modern trends is the increase in the level of armed political violence. Some forms of military-political conflicts are becoming widespread – internal and non-state conflicts. At the same time, the number of interstate conflicts is significantly reduced. Against the background of these processes, the role of the state as a subject of armed violence is transformed. The state is increasingly becoming a participant in asymmetric conflicts, engaged in armed confrontation with irregular groups. Activization of specific forms of armed political violence causes prolonged conflicts, the spread of zones of instability, which weakens the legitimacy of states. And the increase of cases of non-state political violence shows the growing inability of state institutions to effectively perform the function of guarantor of security and stability.

Key words: political violence, armed violence, military-political conflict, interstate conflict, internal conflicts, asymmetric conflict, irregular forces, non-state conflict, legitimacy crisis, secessionism.

Фундаментальні зміни, що відбуваються в сучасному світі, охоплюють усі сфери суспільного життя. Надзвичайне загострення глобальних проблем людства, масштабні трансформації геополітичної архітектури формують нові виклики і загрози на національному, регіональному та глобальному рівнях. Одним із негативних наслідків зазначених процесів є значне зростання рівня політичного насилля та зміни у характері його здійснення. Втрачають актуальність одні і поширюються інші його форми. Разом з цим змінюється роль держави як головного суб'єкту воєнно-політичних конфліктів, що потребує цілісного та усебічного вивчення.

Дослідженню ролі держави як суб'єкта сучасного політичного насилля присвячують свої праці як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Серед перших необхідно виокремити Р. Арзуманяна, П. Валленштайна, М. Вашакмадзе, С. Віте, Р. Гайса, Л. Деріглазову, Я. Ентоні, А. Паулюса. Вивченням сучасних тенденцій та особливостей воєнно-політичних конфліктів займаються українські вчені – О. Батрименко, В. Богданович, О. Гуржій, А. Дацюк, Г. Луцишин, В. Мандрагеля, В. Огнев, Г. Перепелиця, В. Радецький, С. Сірий, М. Требін, О. Феденко та інші.

Мета статті полягає у вивченні сучасних тенденцій трансформації ролі держави в процесі здійснення збройного політичного насилля.

У сучасному світі окреслюються декілька загрозливих тенденцій, пов'язаних із розповсюдженням політичного насилля. Насамперед, це загальна інтенсифікація та поширення насильницьких конфліктів. Зокрема, на це вказують дослідження фахівців Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру. Так, у щорічному звіті СІПРІ за 2015 рік зазначається, що «позитивна тенденція менш насильницького та більш ефективного врегулювання конфліктів, засвідчена в попередні 10 років, зійшла нанівець»¹. В останні роки пріоритетними засобом

¹ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СІПРІ 2015: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 11.

вирішення конфліктів стають силові методи, збройне насилля, а не мирний шлях посередництва. Зусилля спрямовуються на локалізацію, а не вирішення конфліктів. Результатом такого підходу є те, що, починаючи з 2009 року, жоден конфлікт не завершився мирним врегулюванням.

Аналогічні процеси засвідчують і дослідники Гейдельберзького інституту з вивчення міжнародних конфліктів. Хоча у порівнянні з попередніми роками в 2016 році спостерігалось незначне зниження кількості політичних конфліктів, однак у довгостроковій ретроспективі тенденція зростання рівня політичного насилля є очевидною. Так, у 2016 році в світі відбувалося 402 політичних конфлікти, що майже в півтора рази більше, ніж у 2006 році, й у 3,5 рази більше, ніж у 1996 році. Ще інтенсивнішою виглядає динаміка зростання кількості насильницьких конфліктів. Якщо в 1996 році мали місце 28 конфліктів, під час яких застосовувалося насилля, у 2006 році – 118, а у 2016 році таких конфліктів було 226^{1;2;3}.

Іншою тенденцією є трансформація ролі держави в контексті здійснення збройного політичного насилля. Цей процес виражається в декількох аспектах. Насамперед, зменшується кількість міждержавних (міжнародних) конфліктів, при одночасному поширенні внутрішньодержавного насилля. Дослідники зазначають, що міжнародні конфлікти переважали до середини 1970-х років, тоді як в наступний період, і особливо з кінця ХХ століття, домінуючою формою збройного насилля стають внутрішні конфлікти⁴. Це підтверджується статистичними дослідженнями динаміки політичних конфліктів. Так, у межах Упсальської програми збору даних про конфлікти (УПДК), за період з 2004 по 2013 роки було зареєстровано 74 активних державних конфлікти (33 – у 2013 році), тобто таких, в яких хоча б одна зі сторін є урядом держави. Більшість державних конфліктів мали місце в Азії та Африці – по 29 конфліктів (39,1%), вісім (11%) – на Близькому Сході, по чотири (5,4%) – в країнах Європи та Америки⁵.

Згідно з методологією УПДК, серед державних конфліктів виокремлюються міждержавні, внутрішньодержавні, а також внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти. За статистичними даними в сучасному світі найменшу частку складають міждержавні конфлікти, тобто ті, суб'єктами яких виступають виключно уряди держав. Сьогодні такі конфлікти є порівняно рідким явищем. Наприклад, з 2004 по 2013 роки їх було зареєстровано лише три – два в Африці (у 2008 році між Джибуті та Еритреєю та в 2012 році між Суданом і Південним Суданом), та один у Південно-Східній Азії (у 2011 році між Камбоджею і Таїландом)⁶.

Водночас саме такі конфлікти можуть досягати найбільших масштабів та інтенсивності і спричиняти найбільшу кількість жертв. Наприклад, найінтенсивнішим конфліктом сьогодення є громадянська війна в Сирії, під час якої, згідно з підрахунками Сирійського центру з моніторингу за дотриманням прав людини, за період з 2011 року по середину липня 2017 року загинуло 331 765 осіб, у тому числі – 99 617 мирних жителів (з яких 18 243 – це діти), 116 774 військовослужбовця урядових сил, 57 тис. повстанців, 58 тис. джихадистів⁷.

Найпоширенішими сьогодні є внутрішні конфлікти, в процесі яких державі протистоять недержавні суб'єкти, наприклад, іррегулярні угруповання. Згідно з УПДК, частка таких конфліктів, як правило, складає понад 80% серед усіх типів конфліктів, і ніколи – менше 70%. Значного поширення набули також внутрішні інтернаціоналізовані конфлікти, під час яких суб'єкти внутрішнього конфлікту отримують допомогу від іншої держави. У 2012 – 2013 роках таких конфліктів відбувалося більше за інші – по дев'ять на рік. А в середньому сьогодні

¹ Heidelberg Institute for International Conflict Research (2016). *Conflict Barometer*, no. 25, 13. <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2016.pdf> (2017, вересень, 12).

² Heidelberg Institute for International Conflict Research (2006). *Conflict Barometer*, no. 15, 1. <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2006.pdf> (2017, вересень, 12).

³ Heidelberg Institut für Internationale Konfliktforschung (1996). *Konfliktbarometer*, e. 5, 1. <http://hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_1996.pdf> (2017, вересень, 12).

⁴ Дериглазова, Л. В. (2009). *Асимметричные конфликты: уравнение со многими неизвестными*. Томск: Издательство Томского университета, 16.

⁵ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СІПРІ 2015: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 111-113.

⁶ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СІПРІ 2015: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 112-113.

⁷ Жуков, Е. (2017). Правозащитники: Число погибших в Сирии уже превысило 330 тысяч. *Deutsche Welle*. <<http://www.dw.com/ru/правозащитники-число-погибших-в-сирии-уже-превысило-330-тысяч/a-39713444>> (2017, вересень, 12).

інтернаціоналізуються 27 – 28% державних конфліктів¹.

Ще однією категорією збройного насилля, яка набуває все більшого розповсюдження в сучасному світі, є недержавні конфлікти. В якості суб'єктів недержавного насилля найчастіше виступають релігійні або етнічні групи (53%), рідше – формально організовані групи повстанців (45%), іноді – неформальні групи прихильників політичних партій (3%). Починаючи з 2010 року спостерігається стале і значне поширення недержавних конфліктів, кількість яких зросла з 29 у 2004 році до 48 у 2013 році. А загалом з 2004 по 2013 роки було зафіксовано 238 таких конфліктів. Разом з цим має місце зростання кількості жертв недержавного насилля – з 3800 осіб у 2004 році до 4200 осіб у 2013 році².

Щодо одностороннього насилля, здійснюваного державними чи недержавними суб'єктами проти неорганізованих цивільних осіб, то кількість випадків його застосування має тенденцію до зменшення. Так, за десятирічний період кількість його учасників зменшилася з 44 у 2004 році до 25 у 2013 році. Водночас спостерігається зворотна тенденція збільшення жертв одностороннього насилля в останні роки. Наприклад, у 2013 році кількість жертв зросла на 130%, головним чином, через дії сирійського уряду щодо цивільних громадян, а також завдяки спалаху насилля в ЦАР. Найчастіше суб'єктами одностороннього насилля виступають недержавні суб'єкти. Проте організоване насилля з боку урядів здатне спричинити надзвичайно руйнівні наслідки і велику кількість жертв. Так, у період з 2004 по 2013 роки найбільша кількість цивільних осіб загинула в результаті державного одностороннього насилля – в Сирії під час громадянської війни та Судані в ході дарфурського конфлікту. Тоді як найсмертоносна терористична організація сьогодення «Ісламська держава» за кількістю жертв проти мирних громадян перебуває на третьому місці³.

Статистика УПКД за 2016 рік та порівняння даних майже за 30-річний період підтверджують окреслені тенденції. Так, якщо в 1989 році було зафіксовано 40 державних, 19 недержавних конфліктів і 27 випадків одностороннього насилля, то в 2016 році в світі відбувалося 50 державних, 60 недержавних конфліктів та 21 інцидент одностороннього насилля⁴.

Подібні тенденції визначають і фахівці Гейдельберзького інституту з вивчення міжнародних конфліктів. Згідно з їхніми дослідженнями, внутрішньодержавні конфлікти протягом тривалого періоду залишаються найбільш розповсюдженими. У 2016 році в світі було зафіксовано 265 внутрішньодержавних конфліктів між державами і недержавними акторами, 69 міждержавних конфліктів, в яких суб'єктами виступають міжнародно визнані держави, 54 конфлікти на субнаціональному рівні, що відбуваються між недержавними акторами, і 13 транснаціональних конфліктів, які мають місце між державними і недержавними акторами на позадержавному рівні⁵.

Внутрішнім конфліктам властивий високий рівень насилля. Так, у 2016 році 171 внутрішньодержавний конфлікт (майже 65%) мав насильницький характер, з них 11 характеризувалися найвищим рівнем інтенсивності (повномасштабні війни), 14 мали статус обмежених війн, 148 були насильницькими кризами. Серед порівняно невеликої кількості зареєстрованих субнаціональних конфліктів, насильницькими були 33 (61%), у тому числі – три війни, чотири обмежені війни і 26 насильницьких криз⁶.

Щодо міждержавних і транснаціональних конфліктів, то вони є більш рідким явищем у сучасному світі. У 2016 році відбувалося по десять насильницьких конфліктів обох типів. Міждержавним конфліктам був властивий нижчий рівень насилля, адже лише 14,5% з них були насильницькими (дев'ять насильницьких криз і одна обмежена війна). Водночас, незважаючи на невелику кількість транснаціональних конфліктів, саме серед цієї категорії мала місце найвища

¹ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СППІ 2015: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 113.

² Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СППІ 2015: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 120-122.

³ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СППІ 2015: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 126, 128.

⁴ Number of Conflicts 1975 – 2016. *Uppsala Conflict Data Program*. <<http://ucdp.uu.se/#/encyclopedia>> (2017, вересень, 12).

⁵ Heidelberg Institute for International Conflict Research (2016). *Conflict Barometer*, no. 25, 15. <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2016.pdf> (2017, вересень, 12).

⁶ Heidelberg Institute for International Conflict Research (2016). *Conflict Barometer*, no. 25, 16. <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2016.pdf> (2017, вересень, 12).

інтенсивність насилля: загальна частка насильницьких конфліктів склала 77%, з яких чотири досягли рівня повномасштабних війн й один – обмеженої війни¹.

Таким чином, конфлікти, в яких однією зі сторін виступають недержавні суб'єкти, стають все більш розповсюдженим явищем. Крім того, їм у цілому властивий вищий рівень насилля. Однією з причин цього є відсутність ефективних механізмів врегулювання подібних конфліктів на міжнародному рівні. Зростання кількості конфліктів, де принаймні одним із суб'єктів є недержавний актор, указує на актуалізацію феномену асиметричного насилля. Держава поступово втрачає «монополію» на політичне насилля, а іррегулярні угруповання все частіше стають повноцінними суб'єктами збройної боротьби.

Феномен асиметрії в збройному насиллі може проявлятися в декількох аспектах. Зокрема, російська дослідниця Лариса Деріглазова визначає такі критерії асиметричності конфліктів як: нерівність правових статусів сторін; істотна невідповідність сил і ресурсів сторін; застосування асиметричних стратегій і тактик; поразка сильнішої сторони, яку вона отримала від значно слабшого супротивника². Разом з цим, вихідним критерієм визначення асиметричності є статусна нерівність сторін. Найбільш розповсюдженими збройними конфліктами в післявоєнний період стали конфлікти статусної асиметрії, адже за різними даними їх доля серед загальної кількості збройних конфліктів складає 80 – 90%. Досить поширеними є й асиметричні стратегії, що застосовуються в 57 – 62% конфліктів. Крім того, саме недержавні актори виступають ініціаторами і безпосередніми учасниками переважної кількості сучасних конфліктів³.

Європейські науковці Андреас Паулос і Міндіа Вашакмадзе підкреслюють, що асиметрія в контексті міжнародного гуманітарного права становить серйозну проблему, «якщо вона не просто стосується фактичної різниці у воєнному потенціалі, – яка може існувати в будь-якому збройному конфлікті, – але якщо сторони в збройному конфлікті не є рівними і по-різному структуровані в правовому сенсі; іншими словами, якщо держава бореться з утворенням, що не є державою... і складається зі збройних банд, що не мають будь-якої командної ієрархії, і абсолютно ігнорує як національне право, так і МГП»⁴.

Важливою тенденцією, пов'язаною з загальною інтенсифікацією політичного насилля в світі та поширенням внутрішньодержавних та асиметричних конфліктів, є послаблення легітимності держав – феномен, який британський дослідник, директор Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру доктор Ян Ентоні назвав «ерозією легітимності держав». Він зазначив, що «вже більше двох десятиліть у центрі уваги перебувають ризики втрати влади, колапсу інститутів, появи некерованих територій у ряді місць», що «створює проблеми, відмінні від проблем, спричинених міждержавними конфліктами»⁵.

Останнім часом можна говорити про тенденцію колапсу державних інституцій у регіональному контексті, наприклад, на Середньому Сході, де в Афганістані, Іраку, Лівії, Сирії, Ємені фактично спостерігається значне послаблення або розпад політичних систем. Ряд осередків крайньої нестабільності існують в Африці – в Нігерії, Південному Судані, а в Сомалі має місце повна руйнація держави. Крім очевидних наслідків щодо поширення зон нестабільності та хаосу, дані процеси спричиняють також іншу негативну тенденцію – активізацію альтернативних державним інституціям організацій, що прагнуть поширити свій вплив на певні території. Зокрема, це стосується транснаціональних терористичних організацій мережевого типу, таких як «Ісламська держава», що досі контролює великі райони в Сирії та Іраку, або регіональних терористичних угруповань, таких як «Боко Харам», яка поширила свій вплив на значні території Нігерії.

Однак проблема кризи легітимності як наслідку політичного насилля виходить за межі окремих регіонів. Як зазначає Я. Ентоні, «у світлі мережевої діяльності салафітського руху та інших

¹ Heidelberg Institute for International Conflict Research (2016). *Conflict Barometer*, no. 25, 16. <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2016.pdf> (2017, вересень, 12).

² Деріглазова, Л. В. (2009). *Асимметричные конфликты: уравнение со многими неизвестными*. Томск: Издательство Томского университета, 70-82.

³ Деріглазова, Л. В. (2009). *Асимметричные конфликты: уравнение со многими неизвестными*. Томск: Издательство Томского университета, 85-86.

⁴ Паулос, А., Вашакмадзе, М. (2009). Асимметричная война и понятие вооруженного конфликта – попытка разработать концептуальную модель. *Международный журнал Красного Креста*, Т. 91, № 873, 146-147. <<https://www.icrc.org/ru/international-review/tipologiya-vooruzhennyh-konfliktov>> (2017, вересень, 12).

⁵ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СППІ 2015: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 3.

екстремістських груп, що пропагують насильство, існує занепокоєння, що деякі форми банкрутства державних інститутів можуть зруйнувати держави, які не є сусідами або навіть розташовані в іншому регіоні»¹. Адже сьогодні мережеві зв'язки і діяльність недержавних збройних угруповань розповсюджується на країни Північної та Західної Африки, Центральної і Східної Азії, Європи і Близького Сходу.

Послаблення легітимності держав у контексті збройного насилля часто пов'язано з конфліктами низької інтенсивності, транскордонними та інтернаціоналізованими конфліктами. Німецький дослідник Робін Гайс підкреслює взаємозв'язок, що існує між цими явищами. Адже, з одного боку, «відсутність ефективного урядового контролю і нездатність уряду виконувати основні державні функції створюють сприятливе підґрунтя для заворушень, злочинності і, нарешті, виникнення збройного конфлікту», а з іншого боку, «внутрішнє насилля і збройний конфлікт є причинами нестабільності і потенційним каталізатором розпаду державності»². Типовим прикладом повної втрати державою дієздатності на фоні затяжного збройного конфлікту є Федеративна Республіка Сомалі, яка внаслідок потужних сепаратистських рухів на даний момент фактично припинила своє існування як суверенна держава.

Таким чином, падіння легітимності і втрата державою дієздатності часто супроводжуються низькоінтенсивним, «гліючим», затяжним збройним конфліктом. Крім того, довготривалі внутрішні конфлікти в ряді випадків трансформуються в транскордонні та інтернаціоналізовані. Адже, по-перше, іррегулярним угрупованням, які є основними суб'єктами конфліктів низької інтенсивності, «часто властива транскордонна діяльність» через те, що «лінії територіального розмежування і міжнародні кордони не мають великого значення для збройних груп, які прагнуть отримати економічну вигоду, а не змінити існуючий режим чи отримати контроль над урядом»³. Як наслідок, відбувається перетікання збройного насилля на території інших держав, у результаті чого конфлікт набуває транскордонного характеру. По-друге, вкрай нестабільна держава, в якій має місце внутрішній або транскордонний конфлікт, становить загрозу для регіональної і міжнародної безпеки, що в ряді випадків зумовлює втручання третьої сторони з метою підтримання правопорядку і мінімізації загроз, в результаті чого конфлікт стає інтернаціоналізованим.

Отже, зростання рівня політичного насилля протягом останніх десятиліть набуло характеру сталої тенденції. На фоні цього процесу відбувається трансформація ролі держави як суб'єкта політичного насилля. Це виражається в поширенні статусної асиметрії в політичних конфліктах, завдяки чому внутрішньодержавні конфлікти стають домінуючою формою збройного насилля. Також збільшується кількість недержавних конфліктів. Разом з цим міждержавні конфлікти, при збереженні високої інтенсивності насилля, стають все більш рідким явищем. Специфічні форми політичного насилля, що поширюються в сучасному світі, вкрай негативно впливають на легітимність держав, стабільність політичних систем, рівень національної та регіональної безпеки. Держави все частіше втягуються в асиметричне протистояння з іррегулярними угрупованнями. А розповсюдження недержавного збройного насилля свідчить про зростаючу неспроможність державних інституцій ефективно виконувати функцію гаранта безпеки та стабільності.

References:

1. Stokholmskyi mizhnarodnyi instytut doslidzhennia myru [Stockholm International Peace Research Institute] (2016). *Shchorichnyk SIPRI 2015: Ozbroiennia, rozzbroiennia ta mizhnarodna bezpeka* [SIPRI Yearbook 2015: Armaments, disarmament and international security]. Kiev: Zapovit [in Ukrainian].
2. Heidelberg Institute for International Conflict Research (2016). *Conflict Barometer, no. 25*. <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2016.pdf> [in English].

¹ Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру (2016). *Щорічник СІПРІ 2015: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека*. Київ: Заповіт, 3.

² Гайс, Р. (2009). Вооруженное насилие в нестабильных государствах: конфликты низкой интенсивности, конфликты, перетекающие через границу, и спорадические операции по поддержанию правопорядка, осуществляемые третьими сторонами. *Международный журнал Красного Креста*, Т. 91, № 873, 172. <<https://www.icrc.org/ru/international-review/tipologiya-vooruzhennykh-konfliktov>> (2017, вересень, 12).

³ Гайс, Р. (2009). Вооруженное насилие в нестабильных государствах: конфликты низкой интенсивности, конфликты, перетекающие через границу, и спорадические операции по поддержанию правопорядка, осуществляемые третьими сторонами. *Международный журнал Красного Креста*, Т. 91, № 873, 187. <<https://www.icrc.org/ru/international-review/tipologiya-vooruzhennykh-konfliktov>> (2017, вересень, 12).

3. Heidelberg Institute for International Conflict Research (2006). *Conflict Barometer*, no. 15. <http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2006.pdf> [in English].
4. Heidelberger Instituts für Internationale Konfliktforschung (1996) [Heidelberg Institute for International Conflict Research]. *Konfliktbarometer*, e. 5. <http://hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_1996.pdf> [in German].
5. Deriglazova, L. V. (2009). *Asimmetrichnye konflikty: uravnenie so mnogimi neizvestnymi* [Asymmetric conflicts: An equation with many unknowns]. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta [in Russian].
6. Zhukov, E. (2017). Pravezashhitniki: Chislo pogibshih v Sirii uzhe prevysilo 330 tysjach [Human rights defenders: The number of perished in Syria has already exceeded 330 thousand]. *Deutsche Welle*. <<http://www.dw.com/ru/правозащитники-число-погибших-в-сирии-уже-превысило-330-тысяч/a-39713444>> [in Russian].
7. Number of Conflicts 1975 – 2016. *Uppsala Conflict Data Program*. <<http://ucdp.uu.se/#/encyclopedia>> [in English].
8. Paulus, A., Vashakmadze, M. (2009). Assimetrichnaja vojna i ponjatie vooruzhennogo konflikta – popytka razrabotat' konceptual'nuju model' [Asymmetrical war and the notion of armed conflict – a tentative to develop the conceptualization model]. *Mezhdunarodnyj zhurnal Krasnogo Kresta* [International Review of the Red Cross], vol. 91, issue 873, 127-170. <<https://www.icrc.org/ru/international-review/tipologiya-vooruzhennyh-konfliktov>> [in Russian].
9. *Dodatkovyi protokol do Zhenevskikh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv zbroinykh konfliktiv nemizhnarodnoho kharakteru (Protokol II) (8 chervnia 1977 roku)* [The additional protocol to the Geneva Conventions from the 12 August 1949, and relating to the protection of victims of non-international armed conflicts (Protocol II), (8 June 1977)] (OON) [UN]. *Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200> [in Ukrainian].
10. Geiß, R. (2009). Vooruzhennoe nasilie v nestabil'nyh gosudarstvah: konflikty nizkoj intensivnosti, konflikty, peretekajushhie cherez granicu, i sporadicheskie operacii po podderzhaniju pravoporjadka, osushhestvljaemye tret'imimi stranami [Armed violence in fragile states: Low-intensity conflicts, spillover conflicts, and sporadic law enforcement operations by third parties]. *Mezhdunarodnyj zhurnal Krasnogo Kresta* [International Review of the Red Cross], vol. 91, issue 873, 171-193. <<https://www.icrc.org/ru/international-review/tipologiya-vooruzhennyh-konfliktov>> [in Russian].